

Michael Löwy: Marxismen i Trotskijs ”Resultat och framtidsutsikter”

[Från [International Viewpoint](#), september 2006. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

De historiska ramarna

Trotskijs teori om den permanenta revolutionen, som den för första gången skisserades i hans artikel *Resultat och framtidsutsikter*,¹ var ett av de mest häpnadsväckande politiska genombrotten inom det marxistiska tänkandet i början av 1900-talet. Genom att avvisa tanken på separata historiska stadier under den framtida ryska revolutionen – där det första skulle vara ”borgerligt-demokratiskt” – och lägga fram möjligheten att den demokratiska revolutionen kunde omvandlas till en proletärt socialistisk revolution under en ”permanent” (det vill säga oavbruten) process, så förutsade den inte bara oktoberrevolutionens övergripande strategi, utan gav också avgörande insikter i de andra revolutionära processer som skulle äga rum senare, i Kina, Indokina, Kuba etc. Teorin har naturligtvis sina problem och brister, men den var ojämförligt mycket mer tillämplig på de verkliga revolutionära processerna i det kapitalistiska systemets periferi än något annat som skapats av den ”ortodoxa marxismen” från Engels’ död fram till 1917.

Tanken på en permanent revolution fanns i själva verket redan hos Marx och Engels, speciellt i deras ”Centralledningens hänvändelse till förbundet”, som skrevs i mars 1850, samtidigt som den tyska revolutionen 1848-1850 – i ett diktatoriskt och underutvecklat land – fortfarande verkade utvecklas. Istället för den liberala borgarklassens oheliga allians med absolutismen förespråkade de gemensamma aktioner mellan arbetarna och småbourgeoisins demokratiska partier. Men de betonade behovet av ett självständigt proletärt perspektiv:

Medan de demokratiska småborgarna vill få ett slut på revolutionen så snabbt som möjligt och under genomförande av på sin höjd de ovan anförda kraven, så är det vårt intresse och vår uppgift att göra revolutionen permanent ända tills alla mer eller mindre besuttna klasser har trängts undan från makten, tills proletariatet har erövat statsmakten och sammanslutningen av proletärer inte bara i ett land utan i alla världens härskande länder har framskridit så långt, att proletärerernas konkurrens i dessa länder har upphört och åtminstone de avgörande produktivkrafterna har koncentrerats i proletärerernas händer.²

Detta anmärkningsvärda stycke innehåller tre av de grundläggande teman som Trotskij senare skulle utveckla i *Resultat och framtidsutsikter*: 1) revolutionens oavbrutna utveckling i ett halvfeodalt land som skulle leda till att arbetarklassen erövrade makten, 2) när de proletära krafterna kom till makten skulle de behöva genomföra antikapitalistiska och socialistiska åtgärder, 3) den revolutionära processen och det nya socialistiska samhället hade med nödvändighet en internationella karaktär, och var ett samhälle utan klasser och privategendom.

Tanken på en socialistisk revolution i kapitalismens underutvecklade utkanter – om än inte begreppet ”permanent revolution” – finns också i Marx’ sena skrifter om Ryssland: brevet till Vera Zasulij (1881), och, tillsammans med Engels, förordet till den ryska utgåvan av *Kommunistiska Manifestet* från 1882: ”Om den ryska revolutionen blir signalen för den proletära revolutionen i Väst, så att båda kompletterar varandra, kan det nuvarande ryska gemensamma ägandet av jorden tjäna som utgångspunkt för en kommunistisk utveckling.”³

Med undantag för Trotskij verkar dessa teorier ha gått förlorade för den ryska marxismen under åren mellan 1800-talets slut och 1917. Om vi bortser från halvmarxisterna i det populistiska lägret,

1 L Trotskij, *Resultat och framtidsutsikter*, på marxistarkiv.se.

2 Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet*, på marxists.org.

3 Marx/Engels, *Förord till andra ryska utgåvan av ”Det kommunistiska manifestet”*, på marxists.org.

som Nicolaion, eller de ”legala marxisterna”, som Pjotr Struve, återstår fyra klart avgränsade ståndpunkter inom den ryska socialdemokratin:

1. Den mensjevikiska uppfattningen, som ansåg att den framtida ryska revolutionen var borgerlig till sin natur, och att dess drivkrafter skulle vara en allians mellan proletariatet och den liberala borgarklassen. Plechanov och hans vänner menade att Ryssland var ett underutvecklat, ”asiatiskt” och barbariskt land som krävde en lång period av industrialisering och ”europeisering” innan proletariatet kunde göra anspråk på makten. Först sedan Ryssland hade utvecklat sina produktivkrafter och övergått till ett historiskt skede av utvecklad kapitalism och parlamentarisk demokrati, skulle de nödvändiga materiella och politiska förutsättningar finnas som krävdes för en socialistisk omvandling.
2. Den bolsjevikiska uppfattningen erkände också revolutionens oundvikliga borgerligt demokratiska karaktär, men uteslöt borgarklassen ur det revolutionära blocket. Enligt Lenin var bara proletariatet och bönderna verkligt revolutionära krafter, destinerade att genom sin allians upprätta en gemensam demokratiskt revolutionär diktatur. Som vi vet ändrade Lenin först sin taktik radikalt efter Aprilteserna 1917.
3. Även om Parvus och Rosa Luxemburg när det kom till kritan också erkände revolutionens borgerliga natur, så framhöll de proletariatets ledande revolutionära roll med stöd från bönderna. Det gick inte att krossa den tsaristiska absolutismen utan att upprätta en arbetarnas makt under ledning av socialdemokratin. Men en sådan arbetarregering kunde i sina programmatiska mål ännu inte gå utöver den borgerliga demokratins bestämda gränser.
4. Slutligen Trotskijns uppfattning om den permanenta revolutionen, som inte bara föreställde sig proletariatets ledande roll och behovet att det grep makten, utan också möjligheten att den demokratiska revolutionen ”växte över i” en socialistisk revolution.

Märkligt nog nämner inte Trotskij något av ovan nämnda stycken av Marx och Engels i sin *Resultat och framtidsutsikter*. Han struntade troligen i Hänvändelsen från mars 1850 eftersom nyutgåvan på tyska (1885 i Zürich) inte var särskilt känd i Ryssland. Hans omedelbara källa till begreppet ”permanent revolution” 1905 verkar ha varit en artikel av Franz Mehring om händelserna i Ryssland, ”Die Revolution in Permanenz”, som publicerades i *Die Neue Zeit*, den tyska socialdemokratins teoretiska tidskrift.⁴ Mehrings artikel översattes 1905 genast till ryska i Trotskijns tidning *Natjalo* i Petrograd, och i samma nummer trycktes också den första artikel där Leo Davidovitj använde begreppet ”permanent revolution”: ”Mellan det omedelbara målet och det slutgiltiga målet ska det finnas en permanent revolutionär kedja.” Men en noggrann genomläsning av Mehrings artikel visar att den tyske marxisten använde orden, men egentligen inte förespråkade en permanent revolution i samma mening som Trotskij 1905-1906. Mehring förnekade teorins avgörande kärna, uppfattningen att den demokratiska revolutionen på ett oavbrutet sätt övergår i en socialistisk revolution. Det förstod den stora mensjevikiska ledaren Martov mycket väl, och i ett verk som skrevs många år senare kom han ihåg Trotskijns arbete som en förvirrad ”avvikelse från de teoretiska grundvalarna till den ryska socialdemokratins program”. Han gjorde en klar åtskillnad mellan Mehrings artikel, som han ansåg vara acceptabel, och Trotskijns verk, som han avvisade som ”utopiskt” eftersom det gick utöver ”de historiska uppgifter som härrör ur produktivkrafternas nuvarande nivå”.⁵

De teorier som framkastats i olika artiklar av Trotskij 1905 – i synnerhet i hans förord till den ryska översättningen av Marx’ skrifter om Pariskommunen – utvecklades sedan på ett mer eller mindre systematiskt och sammanhängande sätt i *Resultat och framtidsutsikter*. Men under lång tid var denna djärva skrift en bortglömd bok. Det förefaller som om Lenin inte läste den – i alla fall inte före 1917 – och dess påverkan på den dåtida ryska marxismen var i bästa fall slumpartad. Precis

4 F Mehring, *Den permanenta revolutionen*, på marxistarkiv.se.

5 Martov, *Geschichte der Russischen Sozialdemokratie*, Berlin 1926, s 164-165.

som alla föregångare var Trotskij före sin tid, och hans idéer var alldeles för nymodiga och kätterska för att accepteras eller ens studeras av hans partikamrater.

Dialektik och revolution

Hur lyckades Trotskij kapa den gordiska knut som fanns hos den Andra internationalens marxism – dess ekonomistiska definition av den framtida revolutionens karaktär utifrån ”nivån på produktivkrafterna” – och inse de revolutionära möjligheter som fanns bakom den dogmatiska föreställning om en borgerligt demokratisk revolution i Ryssland som otvivelaktigt var ett problem med alla de andra marxistiska teserna?

Det verkar finnas ett nära band mellan den dialektiska metoden och en revolutionär teori: det är ingen slump att höjdpunkten för 1900-talets revolutionära tänkande, åren 1905-1925, också är höjdpunkten för några av de mest intressanta försöken att använda den hegelianska-marxistiska dialektiken som ett verktyg för kunskap och handling. Låt mig försöka illustrera sambandet mellan dialektik och revolution i Trotskijs tidiga arbeten.

En noggrann studie av rötterna till Trotskijs politiska djärvhet, och till hela teorin om den permanenta revolutionen, visar att hans uppfattningar genomsyrades av en speciell förståelse av marxismen, en tolkning av den dialektiskt materialistiska metoden skild från den Andra internationalens och den ryska marxismens förhärskande ortodoxi. Den unge Trotskij läste inte Hegel, men hans förståelse av den marxistiska teorin har mycket att tacka för det första han läste om historisk materialism, nämligen Antonio Labriolas verk. I sin självbiografi erinrade han sig det ”välbehag” med vilket han för första gången slukade Labriolas uppsatser under fängelsevistelsen i Odessa 1893. Hans invigning i dialektiken ägde alltså rum genom ett möte med kanske den minst ortodoxa av Andra internationalens mest framstående personer. Labriola hade formats i den hegelianska skolan och bekämpade obarmhärtigt de nypositivistiska och vulgärt materialistiska strömningar som blomstrade inom den italienska marxismen, till exempel Turati. Han var en av de första att avvisa de ekonomistiska tolkningarna av marxismen genom att försöka återupprätta de dialektiska begreppen *totalitet* och *historiska processer*. Labriola försvarade den historiska materialismen som ett självtillräckligt och självständigt teoretiskt system, som inte gick att reducera till andra strömningar. Han förkastade också den pedantiska dogmatismen och kulturen av läroböcker, och hävdade bestämt behovet av en kritisk utveckling av marxismen.⁶

Trotskijs utgångspunkt var alltså denna kritiska, dialektiska och antidogmatiska förståelse som Labriola hade inspirerat. ”Marxismen”, skrev han 1906, ”är framför allt en metod för analys – men inte en analys av texter, utan av sociala förhållanden.”⁷ Låt oss koncentrera oss på fem av de viktigaste och mest särskiljande dragen i den metodologi som ligger bakom Trotskijs teori om den permanenta revolutionen, till skillnad från de andra ryska marxisterna, från Plechanov till Lenin och från mensjevikerna till bolsjevikerna (före 1917).

1. Utifrån denna utgångspunkt av en dialektisk förståelse av motsatsernas enhet kritiserade Trotskij bolsjevikernas stelbenta åtskillnad mellan proletariats socialistiska makt och ”arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur” som en ”logisk, rent formell åtgärd”. Han kritiserar denna abstrakta logik ännu hårdare i sin polemik mot Plechanov, vars hela resonemang kan inskränkas till en ”tom slutsats”: vår revolution är borgerlig, därför ska vi stöda kadeterna, det konstitutionellt borgerliga partiet. I ett häpnadsväckande stycke i en kritik mot mensjevikerna Tjerevanin fördömde han uttryckligen den mensjevikiska politikens analytiska – det vill säga abstrakt formella, fördialektiska – karaktär: ”Tjerevanin bygger sin taktik som Spinoza byggde sin etik, det vill säga geometriskt.”⁸ Trotskij var förstås ingen filosof och han skrev nästan aldrig specifikt filosofiska

6 A Labriola, *La concepción materialista de la historia*, Havanna: Instituto del Libro 1970, s 115, 243.

7 L Trotskij, *Resultat och framtidsutsikter*, på marxistarkiv.se, s 20.

8 L Trotskij, *Året 1905*, Farsta: Förlaget Rättviseböcker, 2011, s 260.

texter, men det gör hans klarsynta förståelse av den metodologiska sidan av hans kontrovers med stadiuppfattningarna än mer anmärkningsvärd.

2. I *Historia och klassmedvetande* (1923) betonade Lukács att den dialektiska kategorin totalitet var grundläggande i Marx' metod, faktiskt själva den revolutionära principen på kunskapens område.⁹ Trotskijs teori skrevs 20 år tidigare och är ett utomordentligt talande exempel på Lukács tes. En av de främsta källorna till Trotskijs överlägsenhet vad gäller revolutionärt tänkande är i själva verket det faktum att han anammade uppfattningen om totalitet, och betraktade kapitalismen och klasskampen som en internationell process. I förordet till en rysk utgåva från 1905 av Lassalles artiklar om revolutionen 1848, resonerar han:

Genom att binda samman alla länder via sitt produktionssätt och sin handel har kapitalismen förvandlat hela världen till en enda ekonomisk och politisk organism ... Detta ger omedelbart de händelser som nu börjar en internationell karaktär och öppnar en vid horisont. Rysslands politiska frigörelse under arbetarklassens ledning kommer att ... bli det som inleder kapitalismens likvidering, för vilken historien har skapat alla objektiva villkor.¹⁰

Bara genom att ställa frågan på detta sätt – utifrån det kapitalistiska systemets ”mognad” i sin helhet – var det möjligt att gå utöver de ryska marxisternas traditionella perspektiv, som definierade Rysslands socialistiskt revolutionära ”omognad” uteslutande i termer av något *nationellt* ekonomiskt förutbestämt.

3. Trotskij avvisade uttryckligen den odialektiska ekonomismen – tendensen att på ett oförmedlat och ensidigt sätt inskränka alla sociala, politiska och ideologiska motsättningar till den ekonomiska infrastrukturen – som var ett av adelsmärkena hos Plechanovs vulgärt materialistiska tolkning av marxismen. Trotskijs brytning med ekonomismen var faktiskt ett av de avgörande stegen mot teorin om den permanenta revolutionen. Ett centralt stycke i *Resultat och framtidsutsikter* definierade exakt vad som stod på spel politiskt med denna brytning: ”Att hävda att proletariatets diktatur på något sätt skulle vara automatiskt beroende av ett lands tekniska utveckling och resurser är en fördom hos den ’ekonomiska’ materialismen, förenklad till en absurditet. Detta synsätt har ingenting gemensamt med marxismen.”¹¹

4. Trotskijs metod avvisade den odialektiska uppfattning av historien som en förutbestämd utveckling som var så typisk för mensjevikernas argument. Han hade en rik och dialektisk förståelse av den historiska utvecklingen som en motsägelsefull process, där olika alternativ i varje ögonblick står mot varandra. Marxismens uppgift, skrev han, var just att ”upptäcka den framtida revolutionens ’möjligheter’”.¹² I *Resultat och framtidsutsikter* och även i senare artiklar – exempelvis i sin polemik mot mensjevikerna, *Proletariatet och den ryska revolutionen*¹³ – analyserar han den permanenta revolutionära processen fram mot en socialistisk omvandling med hjälp av det dialektiska begreppet *objektiv möjlighet*, vars utgång berodde på ett oräkneligt antal subjektiva faktorer och oförutsägbara händelser – och inte som en oundviklig nödvändighet vars seger (eller nederlag) redan var bestämd. Det var denna insikt om samhällshistoriens öppna karaktär som från och med 1905 gav den revolutionära praktiken en avgörande plats bland Trotskijs teoretiskt politiska idéer.

5. Medan populisterna framhöll Rysslands säregna drag och mensjevikerna ansåg att deras land nödvändigtvis måste följa den kapitalistiska utvecklingens ”allmänna lagar”, så kunde Trotskij få till stånd en dialektisk syntes mellan det allmänna och det speciella, den ryska samhällsbildningens särdrag och den världskapitalistiska processen. I ett utomordentligt stycke från *Ryska revolutionens*

9 G Lukács, *Historia och klassmedvetande*, på marxistarkiv.se, kapitel 1.

10 Här citerat ur *Resultat och framtidsutsikter*, på marxistarkiv.se, s 44.

11 *Ibid*, s 19.

12 *Ibid*, s 5.

13 Trotskij, *Året 1905*, kapitel 24.

historia (1930) formulerade han uttryckligen den ståndpunkt som fanns underförstått redan i hans artiklar 1906:

I grund och botten var den slavofila föreställningen med hela sitt reaktionära fantasteri, liksom också narodnikismen med alla sina demokratiska illusioner, inte alls bara spekulationer, utan vilade på otvetydiga och dessutom djupgående säregenheter i Rysslands utveckling, vilka emellertid uppfattades på ett ensidigt sätt och värderades felaktigt. I sin kamp mot narodnikismen föll den ryska marxismen, när den påvisade att utvecklingslagarna för alla länder var identiska, inte sällan in i en dogmatisk mekanisering som tenderade att kasta ut barnet med badvattnet.¹⁴

Trotskijs historiska perspektiv var alltså ett dialektiskt upphävande som på samma gång kunde negeras/bevara/överskrida motsättningen mellan populisterna och de ryska marxisterna.

Det var denna kombination av alla dessa metodologiska förnyelser som gjorde *Resultat och framtidsutsikter* så unik inom den ryska marxismen före 1917: dialektiken utgjorde den permanenta revolutionens kärna. Som Isaac Deutscher skrev i sin biografi kan man, om man på nytt läser denna broschyr från 1906, ”inte annat än bli imponerad av bredden och djärvheten i hans vision. Han spanade in i framtiden likt en som från en hög bergstopp överblickar en ny och väldig horisont och pekar ut stora, icke kartlagda landmärken i fjärran.”¹⁵

Vägen till 1917

Ett liknande band mellan dialektik och en revolutionär politik kan vi hitta i Lenins utveckling. Vladimir Iljitj förblev fram till 1914 trogen den ryska marxismens ortodoxa uppfattningar, då inledningen av kriget fick honom att upptäcka dialektiken: studierna av den hegelianska logiken var det verktyg med hjälp av vilket han röjde den teoretiska väg som ledde fram till Finlandsstationen i Petrograd, där han för första gången tillkännagav ”All makt åt sovjeterna!” Befriad från den fördialektiska marxismens bojar kunde Lenin i mars-april 1917, under händelsernas inverkan, i tid göra sig av med dess politiska logiska slutsats: den abstrakta och stelbenta princip enligt vilken ”den ryska revolutionen bara kan vara borgerlig, eftersom Ryssland inte var ekonomiskt moget för en socialistisk revolution.” När han väl hade korsat Rubikon tog han itu med att studera problemet ur en praktisk, konkret och realistisk synvinkel, och kom fram till slutsatser som var mycket lika de som Trotskij hade tillkännagivit 1906: vilka var de åtgärder (i själva verket åtgärder som utgjorde en övergång i riktning mot socialismen) som kunde göras godtagbara för folkets majoritet, det vill säga arbetar- och bondemassorna? Det var denna väg som ledde fram till oktoberrevolutionen...

14 L Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 1*, på marxistarkiv.se, s 236.

15 I Deutscher, *Den väpnade profeten*, på marxistarkiv.se, s 99.